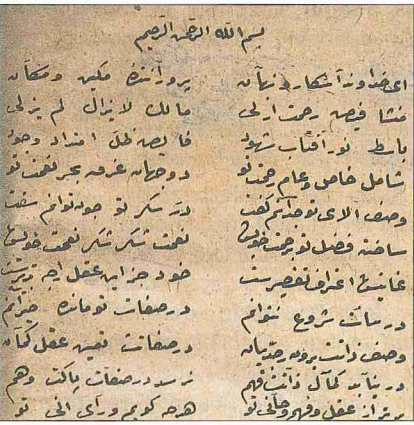

Abdullah-ı İlâhî'nin *Esrarnâme* adlı eserinden bir sayfa
(Süleymaniye Ktp., Hâşim Paşa, nr. 15)

İstinsah tarihli bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Nâfiz Paşa, nr. 1235).

2. Meslekü't-tâlibîn ve'l-vâsılîn. Tasavvufî hayatın âdâb ve erkânına dair bilgi veren bu eser 888'de (1483) kaleme alınmıştır. Abdullah-ı ilâhî, kitabın başlarında, eserini Arapça ve Farsça bilmeyenler için Türkçe olarak yazdığını ifade etmiştir (Süleymaniye Ktp., Uşşâkî Tekkesi, nr. 25; Lala İsmâil, nr. 140; İbrâhim Efendi, nr. 64).

3. Zâdü'l-müş tâkîn. Vardar Yenicesi'ne gittikten sonra kaleme aldığı bu Türkçe eser, yüzden fazla tasavvuf istilâhının açıklamasını ihtiva etmektedir. Molla ilâhî bu eserine mensur münâcâtlarla başlamıştır (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 420; Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 5031).

4. Esrarnâme. Tasavvufî ahlâkla ilgili olan bu eser de Türkçe'dir (Süleymaniye Ktp., Hâşim Paşa, nr. 15).

5. Risâle-i vücûd. Vahdet-i vücûd konusunda alınan Arapça bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Mihrîşah, nr. 203).

6. Risâle-i Ahadiyye. Farsça yazılan eser, hazarât-ı hams, âlem-i ceberût, âlem-i lâhût, âlem-i hakâik, cem'u'l-cem', gaybû'l-mechûl, mâhiyyetü'l-mâhiyyât, hüviyyet-i gayb, ahadiyyet gibi terimleri incelemiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1390).

7. Menâzilü'l-kulûb. Rûzbihân-ı Bakî'nin *Risâle-i Quds* adlı eserine Farsça olarak yaptığı şerhtir. Bu şerh, Muhammed Takî'nin *Rûzbihân-nâme* adlı eserinin içinde yayımlanmıştır (Tahran 1968, s. 387-421).

Aşağıdaki eserler de Molla İlahî'ye nisbet edilmektedir: *Kenzü'l-esrâr* (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 868). *Necâtü'l-ervâh*, *Risâle-i Molla İlâhî*

veya *Risâle-i Es'ile ve Ecvibe* (bk. Süleymaniye Ktp., Mihrîşah, nr. 195; İbrâhim Efendi, nr. 867; Topkapı Sarayı Ktp. Yeniler, nr. 17) adlarıyla da anılan bu eserin Molla İlahî'nin çağdaşı Ahmed-i İlahî'ye ait olması ihtimali daha kuvvetlidir. *Mi'râciyye*. Molla İlahî'ye nisbet edilen bu esere henüz rastlanmamıştır. *Dîvân*. Bursa Eski Eserler Kütüphanesi'nde (Orhan Ktp., nr. 1223) kayıtlı 128 sayfalık bu divanın 115 sayfası Farsça, 13 sayfası Türkçe'dir. İsmail Hikmet Ertaayan bunu *İlahî Divanı* adıyla neşretmiş ise de (İstanbul 1960) eserin hangi İlahî'ye ait olduğu hâlâ kesin olarak ortaya çıkarılamamıştır.

Molla İlâhî'nin Türkçe eserlerinin XV. yüzyıl Türk nesri açısından da önemli olduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmîî, *Nefehât Tercümesi*, İstanbul 1289, s. 453-454, 460, 465; Latîfî, *Tezkire*, s. 50; Taşköprizâde, *Şakâ'îk*, Beyrut 1395, s. 152; Mecdî, *Şakâik Tercümesi*, İstanbul 1269, s. 262-265; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1768; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, 175-176; İsmâil Belîğ, *Güldeste*, Bursa 1302, s. 140; Ayvansarayî, *Hadîkatü'l-cevâmî*, I, 100; Osmanlı Müellifleri, I, 91-92; Zakir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ*, s. 19; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 29-30; Kâmil Kepeci-oğlu, *Bursa Kütüğü*, Bursa Eski Eserler Ktp., Genel Bôl., nr. 4522, IV, 388; E. Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarîsı*, İstanbul 1970, IV, 886-887; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 377-378; Kufralı Kasım, "Molla İlahî ve Kendeden Sonraki Nakşi-bendiye Muhiiti", *TDİD*, III (1948), s. 132-135; Semavi Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimarî Eserleri", *TM*, XII (1955), s. 205 vd.; Mustafa Kara, "Molla İlahî'ye Dair", *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII (The Journal of Ottoman Studies)*, İstanbul 1988, s. 365-390.

MUSTAFA KARA—HAMİD ALGAR

ABDULLAH KESTELİ

(ö. 948/1541)

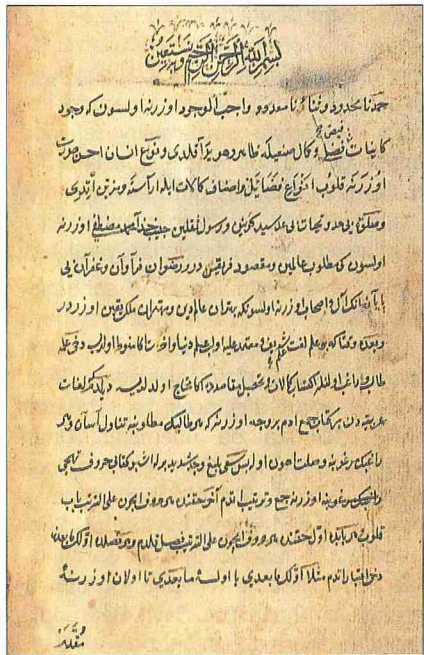
Mirkātü'l-luğa adlı
Arapça-Türkçe sözlüğün yazarı.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Babasının adı Yûsuf, dedesinin adı Muhammed'dir. Kaynaklarda sadece Aydın'ın Kestel köyünde doğduğu, kadılık yaptığı, Arapça'yı çok iyi bilen, bilhassa lugat sarasında derin bilgi sahibi bir kimsede olduğu ve Tire'de vefat ettiği belirtilmektedir.

Mirkātū'l-luğa 30.000 kadar madde başı kelime ihtiva etmektedir. Müellif bunlardan 14.000'ini Cevherî'nin *eş-Sırhâh fi'l-luğa* adlı eserinden, 16.000'ini

de Firüzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-nuḥîl*'inden almış ve bu Arapça kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermiştir. *Mirkātü'l-luḡa*'daki sistem Cevherî ile Firüzâbâdî'nin sözlüklerindeki sistemin aynısıdır. Kelimenin son harfi "bab", ilk harfi de "fasıl" içinde belirtilmiştir. Sözlükte aranan herhangi bir kelimeyi, son harfinden ilk harfine doğru bir sıra takip ederek bulmak mümkündür. *Mirkātü'l-luḡa*'da, yukarıda belirtilen sıra içinde, önce Arapça kelimelere verilmiş, sonra da her kelimenin Türkçe anlamı yanına yazılmıştır. Kelimenin birden fazla anlamı varsa bunlar önem sırasına göre sıralanıp araları "ve" ile ayrılmıştır. Meselâ 'arîza: "Hâcet ve ekinlik ve söze kadir kimse ve kapı eşiği ve rahmet ve yüzün bir tarafı ve ol nâkadur ki kesre yüzu havuza irişe". Arapça imlâyâ göre aynı yazılan, fakat okunuşu farklı olduğu halde mânası bir önceki gibi olan kelimelerde "misl-i..." ifadesi kullanılır. Meselâ keter: "Örgüç"; kitir: "Misli keter". Arapça kelime çoğul ise hangi kelimenin çoğul şekli olduğu belirtilir. Meselâ büyü: "Cem-i beyt"; büyüat: "Cem-i büyü". Bazan Arapça kelimenin mânası yine Arapça veya Farsça bir kelime ile açıklanır. Meselâ hâtime: "Hâtimetü's-şey', âhıruhu"; celis: "Hem-

Abdullah Kesteli'nin *Mirkātü'l-luga* adlı eserinin İstanbul nüshalarından birinin ilk sayfası (İÜ Ktp., TY nr. 400)

nişin". Bazı Arapça kelimelerin karşısına, o kelimenin herkes tarafından bilindiğini belirtmek için, sadece f "ف" harfi (= mâruf) yazılmış, başka bir açıklamaya gerek görülmemiştir. Pek çok Arapça kelimenin mânasını açıklamak için yanına "hilâfu..." yazılarak onun zıddı olan kelimedenden faydalanılmıştır. Meselâ **bâtın**: "Hilâfû'z-zâhir"; **eymen**: "Hilâfû'l-eyser"; **eyser**: "Hilâfû'l-eymen".

Abdullah Kesteli'nin *Mirkâtü'l-luğa*'da kullandığı Türkçe, XVI. yüzyıl Türkçesi'dir. Eserdeki Türkçe metnin fonetik ve morfolojik özellikleri ile kelime hazinesi, o devir Batı Anadolu Türkçesi'nin dili hakkında bir fikir vermektedir. Meselâ yuvarlak sesli olan bazı kelimelerin düz sesli şekilleri de kullanılarak ses uyumuna riayet edilmiştir: **kapu** ~ **kapı** (bk. vukne, zâfire); **demir** ~ **demir** (bk. vaşs); **yasduk** ~ **yasdık** (bk. visâd, visâde gibi). Bu örneklerde hem yuvarlak hem de düz sesli olan kelimeler, Beylikler ve ilk Osmanlı devri Türkçesi'nde imlâda daima yuvarlak olarak gösterilmiştir. Üçüncü tekil şahıs iyelik eki Osmanlıca'nın son zamanlarına kadar sesli uyumuna tâbi olmamış ve imlâda daima +i/+ı şeklinde yazılmıştır. Fakat *Mirkâtü'l-luğa*'daki bazı örneklerden bu genel kaidenin daha çok imlâda geçerli olduğu, konuşma dilinde ve hatta halk diline yaklaşan metinlerde bu kuralın istisnalarına rastlandığı anlaşılmaktadır. Meselâ **su-yu çok kuyu** (bk. 'aylem); **otu yanmış yir** (bk. mercüze); **su yolu** (bk. tilâ).

Mirkâtü'l-luğa'nın Türkçe metninde bugünkü yazı dilinde kullanılmayan pek çok kelime vardır. Meselâ **azırgamak**: "Azırsamak, az ve ehemmiyetsiz görmek"; **biniv**: "Binme"; **biti**: "Senet, belge"; **çönge**: "Kütleşmek, kesmez hale gelmek"; **dörden dörden**: "Dörder dörder"; **dutruk**: "Ateşi tutuşturmak için kullanılan çörçöp"; **sağu sağmak**: "(ölünün iyiliklerini sayarak) Feryat etmek, ağlamak, ağıt söylemek".

Mirkâtü'l-luğa'nın yazma nüshalarından en önemlileri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 400 [941/1535]; nr. 2959 [950/1543]; nr. 440 [954/1547]; nr. 3482 [960/1552]), Süleymaniye Kütüphanesi (İzmirli İsmail Hakkı, nr. 2863 [946/1539]; Harput, nr. 280 [947/1540]; nr. 5261 [955/1548]; Fatih, nr. 5260 [956/1549]; Ayasofya, nr. 4766 [959/1551]), Viyana Kütüphanesi (bk. G. Flügel, I, 118, nr. 113 [946/1539]) ve Berlin Kütüphanesi'ndeki (Staatsbibl., MS Or. Quart, nr. 977 [964/1557]) nüshalardır.

Yakın zamana kadar üzerinde müstakil çalışma yapılmamış olan *Mirkâ-*

tü'l-luğa hakkında 1983 yılında bir doktora tezi hazırlanmış, fakat henüz yayımlanmamıştır. Bu tezde "Arapça-Türkçe Sözlük" (s. 58-450) ile "Türkçe-Arapça Sözlük" (s. 451-568) başlığı altında iki ayrı kelime listesi verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1657; G. Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften*, Wien 1865, I, 118-119, nr. 113; *Kamûsü'l-lâm*, V, 3859; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 475; Bursalı M. Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihtin ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1925, s. 67; *Osmanlı Müellifleri*, I, 358; *Tarama Dergisi*, İstanbul 1934, I, 57; Hanna Sohrweide, *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD)*, Teil 5, Wiesbaden 1981, s. 195; Abdül Gaffâr, *Mirkâtü'l-luğa* (doktora tezi, 1983, İÜ Ed. Fak.), s. 578.

NURİ YÜCE

ABDULLAH KİRİMİ

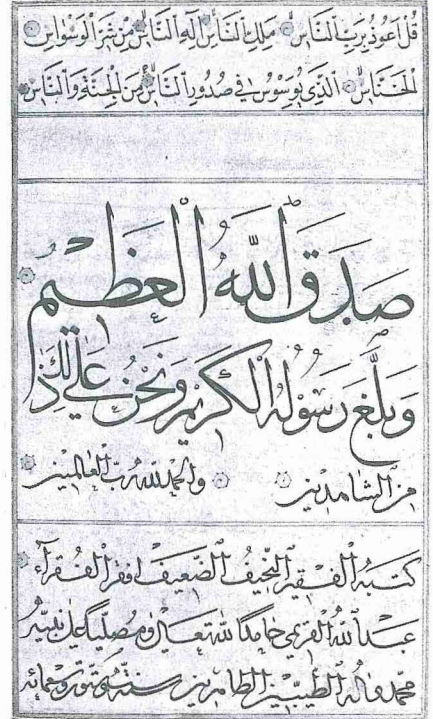
(ö. 999/1591)

Osmanlı hattatı.

Kırım'dan geldiği için Kırîmî nisbesiyle anılmıştır. Yazıda hocası Şeyh Hamdullah'ın torunlarından Derviş Mehmed'dir. "Şeyh vadisi"nde yazı yazmaya başladı ve büyük bir şöhrete kavuştu. Bu arada sülûs-nesih yazılarında yeni bir üslup denemesine girişti. Sonunda muvaffak olamadığı gibi eski üslubunu da bozdu. *Gülzâr-ı Savâb*'da ölümüne yakın tanburunu kırarak tövbe ettiği bildirildiğine göre, müsiiki ile de meşgul olduğunu söylemek mümkündür. Son zamanlarında mezarını yaptırtıp taşını diktiirdiği, taşın üzerine tarih olarak yan yana iki dokuz (99) yazdığı, soranlara da, "Talebelerimden bir dokuz daha yazacak bulunur" dediği rivayet edilir. Bu taş Edirnekapi Mezarlığı'nda iken hasara uğradığından Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Abdullah Kırîmî'nin Türk-İslâm Eserleri Müzesi'ndeki mezar taşı

Abdullah Kırîmî hattıyla bir ketebe sayfası

Abdullah Kırîmî'nin üçte ikisini yazdığı ve önde gelen talebelerinden Emrullah Efendi'nin tamamladığı, muhakkak hattıyla bir En'am-ı Şerif, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (AY, nr. 6763).

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İbnü'l-emîn Mahmud Kemâl), İstanbul 1928, s. 289; Nefesizâde İbrahim, *Gülzâr-ı Savâb* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1939, s. 58; Suyolcu-zâde Mehmed Necib, *Devhatü'l-küttâb* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1942, s. 106.

M. UĞUR DERMAN

ABDULLAH b. KÜLLÂB

(عبدالله بن كلاب)

(bk. İBN KÜLLÂB).

ABDULLAH LEBİBÂ

Taylesânîzâde Hâfız
Elhâc Abdullah Efendi

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış
Osmanlı tarihçisi ve kadısı.

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak tesbit edilememektedir. İstanbul'da doğdu. Babasının adı Şeyh Taylesânî Mustafa'dır. İlmîye mesleğine intisap